

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 9, Sayı/ Issue 17 (Aralık/ December 2024), ss./ pp. 246-271
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1573057

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 24. 10. 2024
Kabul Tarihi/ Accepted: 25. 12. 2024

ŞANLIURFA MİLLET HANI KAZISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE ŞANLIURFA MİLLET KHAN EXCAVATION

Turgay YAZAR – Erdal ESER*

Öz

Şanlıurfa (Ruha) şehir merkezine yakın bir konumda, Karakoyun Deresi'nin kuzey, Topçular Caddesi'nin güneyinde 10 ve 12. Sokak arasındaki yer alan yapı tapununun 7007 ada, 11 ve 12 parsellerinde olup, "Millet Hanı", "Han-ı Delil", "Redif Askeri-i Şahanesi Deposu" ve "Askeri Kışla" gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır. Bu isimlerden yaygın olarak kullanılanı Millet Hanı'dır. Yapı kuzey, güney ve doğuda yer alan üç avlu etrafındaki tonozlu birimlerden oluşmaktadır. Yapının plan şemasının ve yapım evrelerinin tespiti için 2008 yılında alanda bir kazı çalışması yürütülmüştür. Yaptığımız tespitlere göre; bu alanda inşa tarihi ve planı hakkında bilgi sahibi olmadığımız delil birlikleri için inşa edilmiş askeri nitelikte bir yapı mevcuttur. Bu yapının adının Delil Hanı olduğu onarım kitabesinden tespit edilmektedir. Delil teşkilatının 1830 yılında kapatılması üzerine muhtemelen yapı atıl kalmış ve tahrip olmuştur. Tahrip olan Delil kışlası 1833 yılında yeniden inşa edilmiş ve redif alaylarının konaklaması için tahsis edilmiştir. Elimizdeki 1903 tarihli verilere göre yapı 20. yüzyılın başlarında Ermeni yetimhanesi olarak kullanılmıştır. Bu nedenle 19. yüzyılın sonlarında redif alayının yapıyı terk ettiği anlaşılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, muhtemelen 1917-1918 yıllarında yapı tekrar askeri kışla olarak kullanılmaya başlanmış, 1960'lı yıllarda ise tamamen terk edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Urfa Alman Yetimhanesi, Millet Hanı, Han-ı Delil, Redif Askeri-i Şahanesi Deposu, Askeri Kışla.

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Samsun/Türkiye. E-posta: turgay.yazar@omu.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0179-4511>
Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Sivas/Türkiye. E-posta: erdalserter@cumhuriyet.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2616-9181>

Abstract

The building, located near the city center of Şanlıurfa (Ruha), north of Karakoyun Creek and south of Topçular Street between 10th and 12th Streets, is registered in the land registry under parcels 7007, 11, and 12. It has been referred to by various names, such as “Millet Han,” “Han-ı Delil,” “Redif Askeri-i Şahanesi Deposu,” and “Military Barracks.” The most commonly used name is Millet Han. The structure consists of vaulted units around three courtyards located to the north, south, and east. In 2008, an excavation was conducted in the area to determine the building’s layout and construction phases. According to our findings, the site contains a military structure built for evidence units, about which we have no information regarding its construction date and plan. The building is identified as Delil Han from its restoration inscription. When the Delil organization was dissolved in 1830, the structure likely fell into disuse and was damaged. The damaged Delil barracks were rebuilt in 1833 and a located for the accommodation of reserve regiments. According to data from 1903, the building was used as an Armenian orphanage in the early 20th century. This indicates that the reserve regiment left the building in the late 19th century. After World War I, possibly in 1917-1918, the structure was once again used as a military barracks. However, it was completely abandoned in the 1960s.

Keywords: Urfa, Urfa German Orphanage, Millet Hanı, Han-ı Delil, Redif Military Depot, Military Barracks.

1. Giriş

Bu çalışmada 2008 yılında Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile yapılan Millet Hanı kazısı hakkında bilgi verilecek ve yapıyla ilgili restitüsyon önerimiz sunulacaktır.

Günümüzde Şanlıurfa (Ruha) şehir merkezine yakın bir konumda, Karakoyun Deresi’nin kuzey, Topçular Caddesi’nin güneyinde 10 ve 12. Sokak arasındaki yer alan yapı tapununun 7007 ada, 11 ve 12 parsellerinde olup 1. derecede arkeolojik sit alanı içerisindedir. Kuzey-güney yönünde 122, doğu batı doğrultusunda 133 m ölçülerindeki yaklaşık 1400 metrekarelik bir alanı kapsayan yapı “Millet Hanı”, “Han-ı Delil”, “Redif Askeri-i Şahanesi Deposu” ve “Askeri Kışla” gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır. Bu isimlerden yaygın olarak kullanılan Millet Hanı’dır (Res. 1).¹

Res. 1: Millet Hanı parsel durumu (URL 1)

¹ Kürkcüoğlu 2002, 77-78; 2011, 8-10; Özme, 2002, 12.

2. Yapı Tanıtımı:

Kuzey, güney ve doğu olarak adlandırdığımız üç avlu etrafındaki tonozlu birimlerden oluşan yapı zaman içerisinde geçirdiği tamir ve değişikliklerle günümüze gelmiş, bazı kısımları tahrip olmuş, bazı kısımları ise tamamen ortadan kalkmıştır. Hanın bulunduğu alanın güneye doğru eğimli yapısı nedeniyle avlular arasında seviye farklı mevcuttur. Yapının beden duvarları kesme, kaba yonu ve moloz taşla, örtü ise moloz taşla dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Res. 2, Çiz. 1).

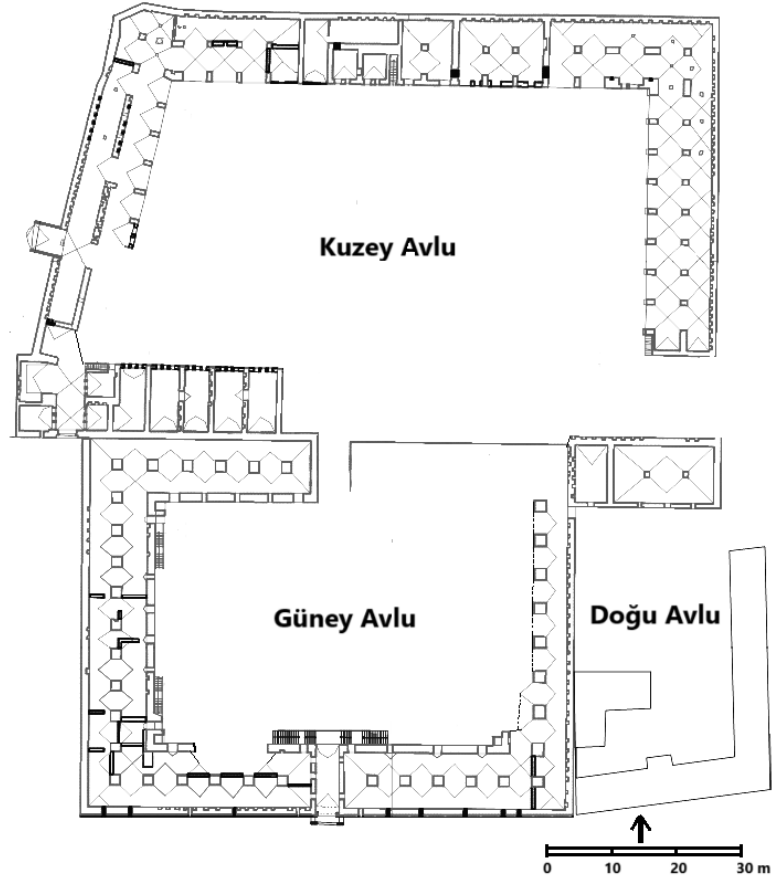

Res. 2: Millet Hanı havdan görünümü (URL 2)

2.1. Kuzey Avlu:

Avluya girişler güney duvarının batı köşesine yakın bir konumdaki kapı ile sağlanmıştır. Kitabeliğinin iki yanındaki günümüze ulaşmayan aslan kabartmalarından dolayı Aslanlı Kapı olarak adlandırılan kapıdan geçilen bir koridor ile avluya girilmektedir. Yamuk planlı avlu dört yönden tonozlu birimlerle çevrelenmiştir. Avlunun kuzey, batı ve doğu tarafındaki birimler haç tonoz örtülü iki sıra halinde düzenlenmiştir. Bu birimlerin doğu ve batı kanatta olanları kemerlerle avluya açılmaktadır. Kuzey kanatta ise batıdan altıncı birimden onuncu birime kadar olan beş birim ile doğudaki ilk birimin ön kısımları kapalı olup bazıları oda şeklinde düzenlenmiştir. Bu kanattaki diğer kapalı birimler sonraki onarımlara aittir. Güney kanattaki birimler ise kemerlerle avluya açılan eyvanlar şeklinde düzenlenmiştir. Avlunun kuzey kanadı iyi durumdadır. Doğu kanatta kuzeydeki altı, batı kanatta kuzeydeki sekiz, güney kanatta ise batıdaki altı birim günümüze sağlam olarak gelmiş, diğer birimler tahrip olmuştur (Çiz. 1²; Res. 2-11).

² Çalışmada kullanılan yapı planları Şanhurfa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'na sunulan restorasyon projesindeki Sanat Tarihi Raporu'ndan alınmıştır.

Çiz. 1: Zemin kat planı

Res. 2: Kuzey avlunun güney duvarı ve Aslanlı Kapı'nın görünümü

Res. 3-4: Aslanlı Kapı'nın dıştan ve içten görünümü

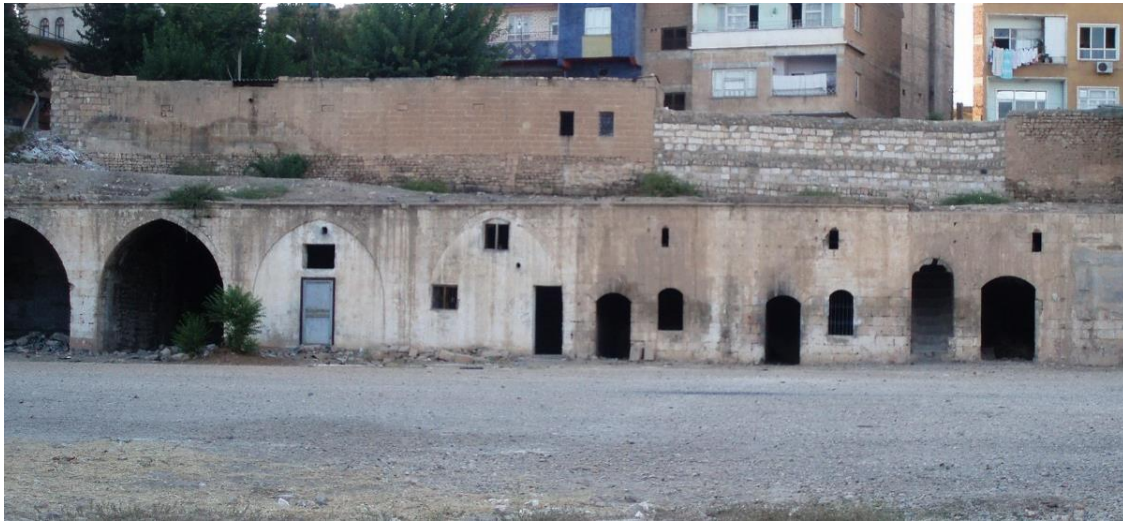
Res. 5: Kuzey avlu, doğu ve kuzey kanat

Res. 6: Kuzey avlu, doğu kanat

Res. 7: Kuzey avlu, güney duvar ve kuzey kanat

Res. 8: Kuzey avlu, kuzey kanadın orta bölümündeki birimler

Res. 9: Kuzey avlu, batı kanat

Res. 10: Kuzey avlu, batı kanadının güneyi ve güney kanadın batı kısmı

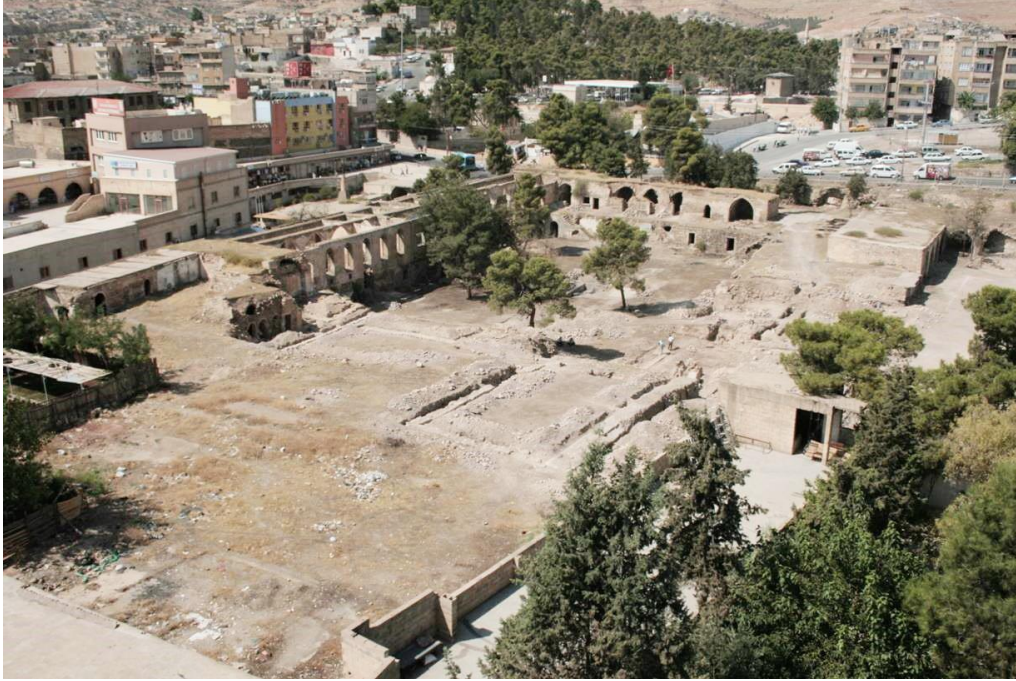

Res. 11: Kuzey avlu, güney kanadın doğu kısmı

2.2. Güney Avlu:

Dikdörtgen planlı avluya güney duvarı ekseninde yer alan koridor şeklindeki bir açıklıkla girilmektedir. Avlu iki sıra halinde düzenlenmiş haç tonozlu birimlerle çevrelenmiştir. Avlunun batı ve güney kanadındaki birimler iki katlıdır. Batıdaki üst katın iki köşesinde birer eyvan, aralarında birer oda ve ortasında üç eyvan olacak şekilde planlanmıştır. Bu kata ve önündeki terasa avlunun güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde yer alan merdivenlerle çıkılmaktadır. Avlunun güney kanadı yapının en fazla değişen kısmıdır. Güney kanadın ikinci katına yaklaşık orta kısımda yer alan giriş koridorunun önündeki çifte merdiven ile çıkılmaktadır. Üst katla alt kat arasında hem üslup hem de malzeme ve teknik açıdan farklılık olup bugünkü düzenleme bir onarıma işaret etmektedir. Örtü tamamen yok olmuştur. Avlunun kuzey kanadı, doğu kısımda arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan temel duvarı ve dört paye dışında tamamen yok olmuştur. Kuzey kanadın batısındaki mekanlar yapının 20. yüzyılın ilk yarısı içindeki kullanımı sırasında ağır tonajlı araçların geçebilmesi için doldurulmuş, orta kısmına ise kuzey avludan güney avluya inilmesini sağlayan bir rampa oluşturulmuştur. Rampa düzenlemesi yapının bu bölümünün çok fazla tahrip olmasına neden olmuştur. Yıkılma tehlikesi

göstermesi nedeni ile bu bölümde fazla bir çalışma yapılamamıştır. Avlunun doğu kanadının batı duvarı günümüze ulaşmamıştır (Res. 12-18).

Res. 12: Güney avlu, kuzeydoğudan görünüm

Res. 13: Güney avlu, kuzey kanat

Res. 14: Güney avlu, doğu kanat

Res. 15: Güney avlu, batı kanat

Res. 16: Güney avlu, güney ve doğu kanadın güney kısmı

Res. 17: Güney avlu, güney beden duvarı

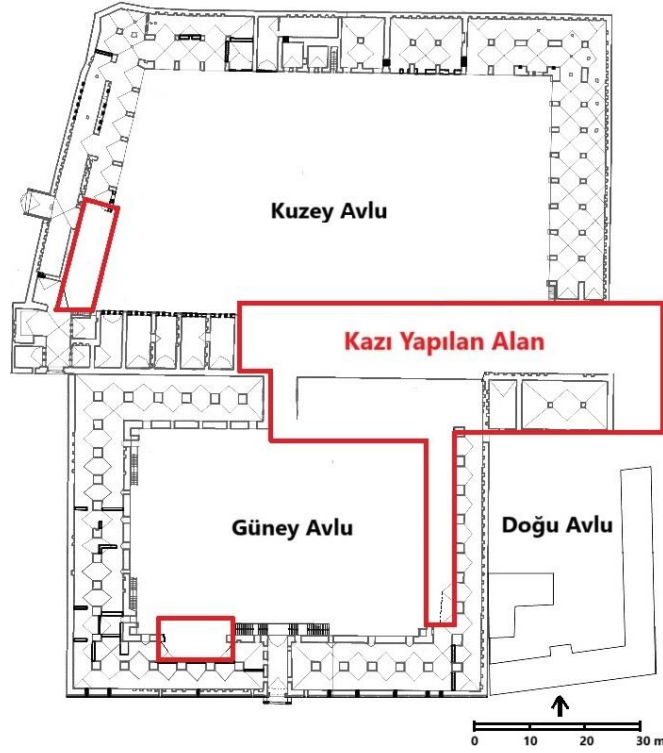
Res. 18: Güney avlu, giriş kapısı

2.3. Doğu Avlu:

Güney avlunun doğusunda konumlanan avluyu kuzey avlu ile güneyindeki L planlı bir birim sınırlamaktadır. L planlı birim güney avlunun doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş ve kuzeye doğru hafif açılı olarak yerleştirilmiştir. Bu birimin güney kanadının karşısında yine L şeklinde planı olan daha küçük boyutlu ikinci bir birim daha bulunmaktadır. Bu birimde yer alan odalardan doğudaki bir açıklıktan Roma veya daha erken dönemlere ait mezar nişlerinin bulunduğu bir mağaraya geçilmektedir. Avlunun kuzey kısmındaki birimler yapının 20. yüzyıldaki kullanımı sırasında tahrip edildiği için dış hatları dışında tespit edilememektedir (Res. 2, 12).

3. Kazı Çalışmaları:

Yapının plan şemasının eksik olan kısımlarının tespiti için kuzey avlunun batı ve güney, güney avlunun doğu, kuzey ve güney bölümlerinde kazı çalışmaları yürütülmüş, beden duvarları ve taşıyıcı sisteme ait izler ortaya çıkarılarak tespiti yapılmış ve bu verilere göre yapı planı oluşturulmuştur. Yapının güney avlusunun kuzeyinde, eksenin batısındaki tonozlu birimler tehlike arz etmesi nedeniyle bu alanda kazı yapılamamış, bu kısımlar gözlemle yapılan tespitlerle plana işlenmiştir.

Çiz. 2: Kazı alanları

Res. 19: Kuzey avlu, güney kanadın doğusundaki birimlerin kazı sonrası görünümü

Res. 20: Güney avlu, kuzey kanadının batısının kazı sonrası görünümü

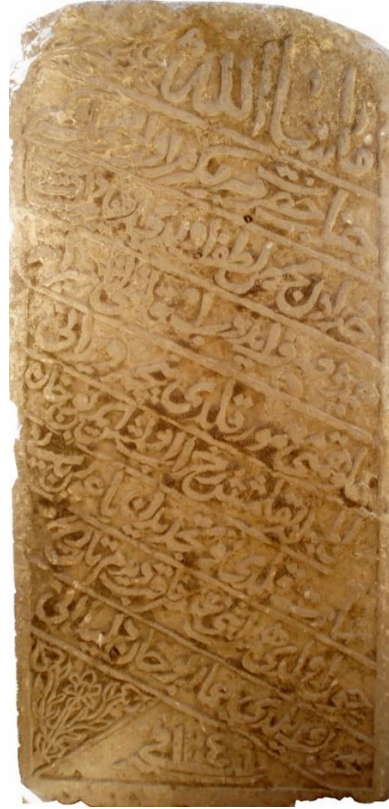
4. Yapıyla İlgili Verilerin Değerlendirilmesi:

4.1. Onarım Kitabesi:

Yapının günümüzde Urfa Müzesi'nde korunan 1833 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabe, Mehmet Karataş tarafından yayınlanmış, ancak hangi yapıya ait olduğu konusunda bir açıklama verilmemiştir³. Cihat Kürkçüoğlu bu kitabenin günümüzde Millet Hanı olarak adlandırılan yapıya ait olduğunu ve yapının güney duvarının batısındaki Aslanlı Kapı'dan sökülerek müzeye kaldırıldığını saptamıştır⁴. 51x108 cm ölçülerindeki taş kitabe sülüs hatla 10 satır olarak yazılmıştır. Bu kitabeden yapının 1833 tarihinde Maho Beg adlı bir bani tarafından yeniden yaptırıldığı öğrenilmektedir. Kitabede harap ve tamamen yıkılmış olan yapının yeniden inşa edildiği ve adının "Han-ı Delilan" olduğu belirtilir (Res. 21).

³ Karataş 2012, 310-311.

⁴ Kürkçüoğlu 2011, 8.

Res. 21: Onarım Kitabesi

ماشاءالله

جناب حضرت مير كرم اول محو بك كيم
 خدان محض لطف اولدقده بيانه ذات ذى شانى
 هميشه رف ايدوب اوقاتنى اثار خيراته
 علو همتى معمور قلدى نيجه ويرانى
 من الجملة بيقلمش پر خراب اولموش ايكن بو خان
 عمارت قلدى نو تجديداً بعون الله بانى
 چون اولدى همت اثنى عشر ثاقب ديدم تاريخ
 محو بك ايلدى نو عمار بو خان دليلانى
 فى سنه 1249

Maşaallah

Cenab-ı hazret-i mir-i kerem ol Meho Beg kim

Huda'dan mahz-i lütf oldukda beyane zat-i zi-şanı

Hemişe sarf edüb evkatını asar-ı hayrata

Uluvv-i himmeti ma‘mur kıldı nice viranı

Mine'l-cümle yıkılmış pür harab olmuş iken bu han

‘İmaret kıldı nev tecdiden bi ‘avnillah banî

Çün oldu himmet-i isnâ ‘aşer Sakıb dedim tarih

Meho Beg eyledi nev i‘mar bu han-ı delilani

fi sene 1249⁵

4.2. II. Abdülhamid’in Yıldız Sarayı Koleksiyonunda Bulunan Fotoğraf

Bu fotoğraf, Sultan II. Abdülhamid’in Yıldız Sarayı koleksiyonunda bulunan fotoğraf albümleri içerisinde yer almakta ve yapının güney ve kısmen de batı cephesini göstermektedir. Fotoğrafın üzerine “Redif Asker-i Şahanesi Deposu” ifadesi yazılmıştır. Abdülhamid Albümleri 1880 ile 1893 yılları arasında oluşturulmuştur. Bu bakımdan fotoğrafında bu tarihlere ait olması gerekir (Res. 22)⁶.

Res. 22: Abdülhamid Albümleri’nde bulunan yapının güney cephesine ait resim (Kürkçüoğlu 2009)

4.3. Seyahatnameler

Yapı hakkında bilgi veren ilk seyahatname 1903 yılında Berlin’de yayımlanmıştır⁷. Eserde yapının batı taç kapısı (Aslanlı Kapı) ve kuzey avlusuna ait resimler yer almaktadır. Seyahatnamedeki fotoğraflardan ilki “Aslanlı Kapı”ya aittir. Resimde yapının kitabesi ile kitabenin iki tarafında günümüzde tahrip olmuş olan ve kapıya adını veren aslan kabartmaları görülmektedir. Ayrıca kapının üzerinde yer alan pencereler avlunun güney kanadının iki katlı olduğunu kesinleştirmektedir. Seyahatnamede yer alan diğer fotoğraf yapının kuzey avlusuna aittir. Bu fotoğraflarda avlunun güney kanadının ikinci katı net olarak saptanmaktadır. Avlunun sadece bu kanadının iki katlı olduğu seyahatname metninde de belirtilmiştir. Ayrıca fotoğrafta avluda bir havuz, bir su kanalı, tuvalet olması muhtemel birimler ile avlunun güney kanadının ikinci katına çıkışı sağlayan merdiven yer almaktadır (Res. 23-24).

⁵ Karakaş 2012, 309-311.

⁶ Kürkçüoğlu 2012, 9.

⁷ Lepsius 1903, 176-187.

Res. 23: Kuzey avlu, Aslanlı Kapı'nın 1903 yılındaki görünümü (Lepsius 1903)

Res. 24: Kuzey avlunun 1903 yılındaki görünümü (Lepsius 1903)

5. Yapıya Verilen İsimlerin Değerlendirilmesi:

Yaptığımız tespitlere göre yapı "Han-ı Delilanı", "Redif Askeri-i Şahanesi Deposu", "Askeri Kışla", "Millet Hanı" gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır.

5.1. Han-ı Delilan

Bu isim yapının onarım kitabesinde geçmektedir. "Delil" veya "Deli", 15. yüzyıldan itibaren Rumeli'de oluşturulan hafif süvari bölüklerine verilen addır. Bu teşkilat daha sonra

yaygınlaşarak Anadolu'da da kurulmuştur. 18. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlayan teşkilat 1830'lu yıllarda fes edilerek ortadan kaldırılmıştır.⁸

Onarım kitabesinden hareketle ilk yapının hafif süvari birlikleri olan Deliller için inşa edildiği ve 1830'lu yıllarda feshine kadar da bu teşkilat tarafından kullanıldığını kabul etmek gerekir. Bu veri yapının bir han olarak değil delil birliklerinin konaklaması için yapıldığını ortaya koymaktadır.

5.2. Redif Asker-i Şahanesi Deposu

Yapı için kullanılan diğer bir isim "Redif Asker-i Şahanesi Deposu" dur. Bu isim, Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı Koleksiyonu'nda bulunan fotoğraf albümleri içerisinde yer alan yapının güney cephesine ait fotoğrafın altına yazılmıştır (Resim 11). Albümler 1880 ile 1893 yılları arasında oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu fotoğraf yapının 19. yüzyılın sonlarına ait durumu ve işlev hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Redif teşkilatı, yeniçeriliğin 1826 yılında kaldırılmasından sonra Osmanlı eyaletlerindeki ana orduya yardımcı olacak ihtiyat birliklerine verilen isimdir. Nizamnamesi 8 Temmuz 1834 yılında yürürlüğe giren "Redif Alayları" Anadolu'da ilk olarak Sivas, Tokat, Harput, Erzurum, Kars ve Diyarbakır olmak üzere 6 piyade alayından oluşur. Bu merkezler içinde Urfa adı geçmemekte yani bu yıllarda Urfa'da Redif Alayı bulunmamaktadır. 1836 yılında Redif teşkilatında bazı değişiklikler yapılmış ve Redif Süvari Alayları oluşturulmuştur.⁹ Bu bilgiden süvari kuvveti olarak Delillerle benzer bir yapısı olan Redif birliklerinin en erken 1836 yılında veya biraz sonrasında bu binaya yerleştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁰

5.3. Millet Hanı

Bir doktora tezi¹¹ ve bir makalede¹² yapı Millet Hanı olarak adlandırılmıştır. Bu ismin yapıya 20. yüzyıl başlarında "Alman Yetimhanesi" olarak kullanılmış olmasından dolayı verildiği düşünülmektedir. Her ne sebeple verilmiş olursa olsun yapının günümüzde bilinen en yaygın ismi budur. Bu ismin yapının Cumhuriyet Dönemi'nde askeri garnizon olarak kullanılmasından önceki son evresini nitilemektedir. Yapının hangi tarihte yetimhane olarak kullanılmaya başladığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1903 tarihli bir seyahatnameden¹³ yapının yetimhane olarak kullanıldığının saptanması, bu dönüşümün 1893 ile 1903 yılları arasında yaşandığını göstermektedir.

6. Restitüsyon Önerisi:

6.1. I. Evre (1833 Öncesi Yapı): Onarım kitabesinden öğrenildiğine göre yapı delil birlikleri için 1833 yılından önce inşa edilmiş askeri nitelikte bir yapıdır. 1833 yılı öncesine ait olan yapının inşa tarihi ve plan şeması hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bir yayında¹⁴ harap olan bu taş yapının en az 200-250 yıllık olması ve 16. yüzyıl başları veya ortalarına, yani Yavuz Sultan Selim ya da Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olması gerektiği öngörüsü belirtilse de herhangi bir kanıt sunulmamıştır.

6.2. II. Evre (1833 Tarihli Yapı): Batı taç kapısı üzerindeki 1833 tarihli kitabede; yapının harap bir halde iken yeniden inşa edildiği yazılıdır. Dolayısıyla yapının II. evresini 1833 yılında yeniden inşa edilen yapı oluşturmaktadır. Bu yapı iki ayrı avlu çevresinde yer alan ve

⁸ Uzunçarşılı 1993, 516-517; Özcan 1994, 132-135.

⁹ Çadırcı 1963, 63-75; Özcan 2007, 524-526.

¹⁰ Osmanlı Dönemi redif alaylarına ait binalar için bk. Özgen 2016.

¹¹ Özme 2002, 12.

¹² Kürkçüoğlu 2011, 8-10.

¹³ Lepsius 1903,

¹⁴ Kürkçüoğlu 2011, 8.

birbirleriyle ilişkisi asgari düzeyde tutulmuş olan iki avlunun etrafındaki birimlerden oluşmaktadır. Bu evreyle ilgili açıklığa kavuşturulması gereken en önemli sorun kitabenin her iki avluyu kapsayıp kapsamadığıdır. Yani avlular birlikte mi ya da ayrı ayrı olarak mı inşa edilmişlerdir. Eğer ayrı ayrı inşa edilmişlerse ilk yapı hangisidir?

Bu konunun çözümü için elimizdeki tek veri kazılarda bir bölümü ortaya çıkarılan avluları birbirine bağlayan ana duvardır. Duvar malzeme ve teknik açıdan incelendiğinde tek seferde ve bütün olarak inşa edildiği görülür. Duvarın kuzey yüzündeki yemlikler kuzey, güney yüzündeki tonoz başlangıçları ise güney avludaki birimlere aittir. Duvarın her iki bölüm tarafından ortak kullanılıyor olması binaların aynı tarihte ve tek seferde inşa edilmiş olduğuna dair önemli bir veri oluşturmaktadır. Bu duvar, her iki avluya açılan birimlerin ortak duvarıdır (Res. 25-26).

Res. 25: Kuzey ve güneydeki avluları birbirine bağlayan duvarın kuzey yüzü

Res. 26: Kuzey ve güneydeki avluları birbirine bağlayan duvarın güney yüzü

Yapının restitüsyonu bağlamında tartışılması gereken iki önemli nokta vardır. Bunlardan ilki avlular arasındaki seviye farkıdır. Seviye farklılığının en önemli nedeninin topografya olduğu anlaşılmaktadır. Yapı kuzeyi daha yüksek ve kayalık, güneyi çukur olan bir

arazide yer almaktadır. Bu nedenle güneydeki avlu araziye uygun şekilde alt seviyede inşa edilmiş, seviye farkı avlu etrafındaki birimlerin çift katlı olarak yapılmasıyla giderilmiştir. Yapının kapladığı alanın büyüklüğü ve güvenlik gibi sorunlar dikkate alındığında kışların birbiriyle ilişkileri asgari düzeyde tutulan iki ayrı avlu çevresinde planlanmasının uygun bir çözümlene olduğu görülmektedir.

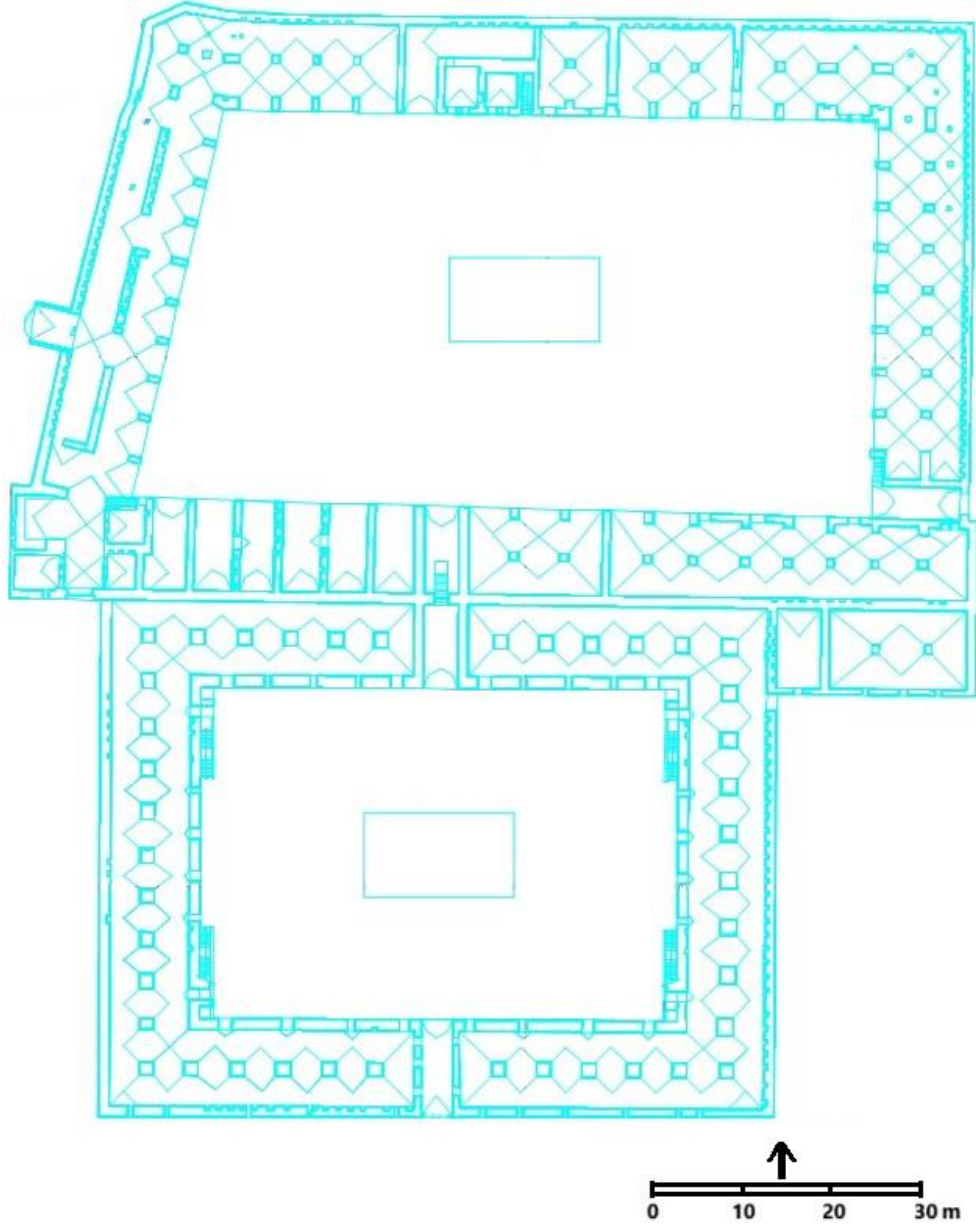
İki avlu arasında bağlantının olup olmadığı, varsa bunun ne şekilde sağlandığı tartışılması gereken ikinci noktadır. Teorik olarak iki avlu arasında iletişim sağlayan bir bağlantının olması özellikle iç dolaşım açısından gerekli bir durumdur. Bu durumda bağlantı nasıl sağlanmıştır? Güney avlunun kuzey kanadında eksenin iki yanında tonozlu birimler bulunmaktadır. Bu birimler iki avlu arasında ilişki sağlayacak bir merdiven inşası için mimari olarak uygun değildir. Bu nedenle merdiven inşa edilebilecek tek birim eksendeki iki tarafı duvarlarla sınırlanan, günümüzde rampa olarak kullanılan birimdir. Eyvan şeklinde düzenlendiğini düşündüğümüz bu birimde yer alan bir merdivenle avlular arasındaki iletişim sağlanmış olmalıdır. Yapının kuzey duvarındaki birimler arasında çatıya çıkmak için inşa edilmiş bir merdiven zaten yapıda mevcuttur. Benzer bir uygulamanın bu alana yapılmasıyla avlular arasındaki bağlantı kontrol edilebilir bir şekilde sağlanmış olacaktır (Res. 27; Çiz. 3-4).

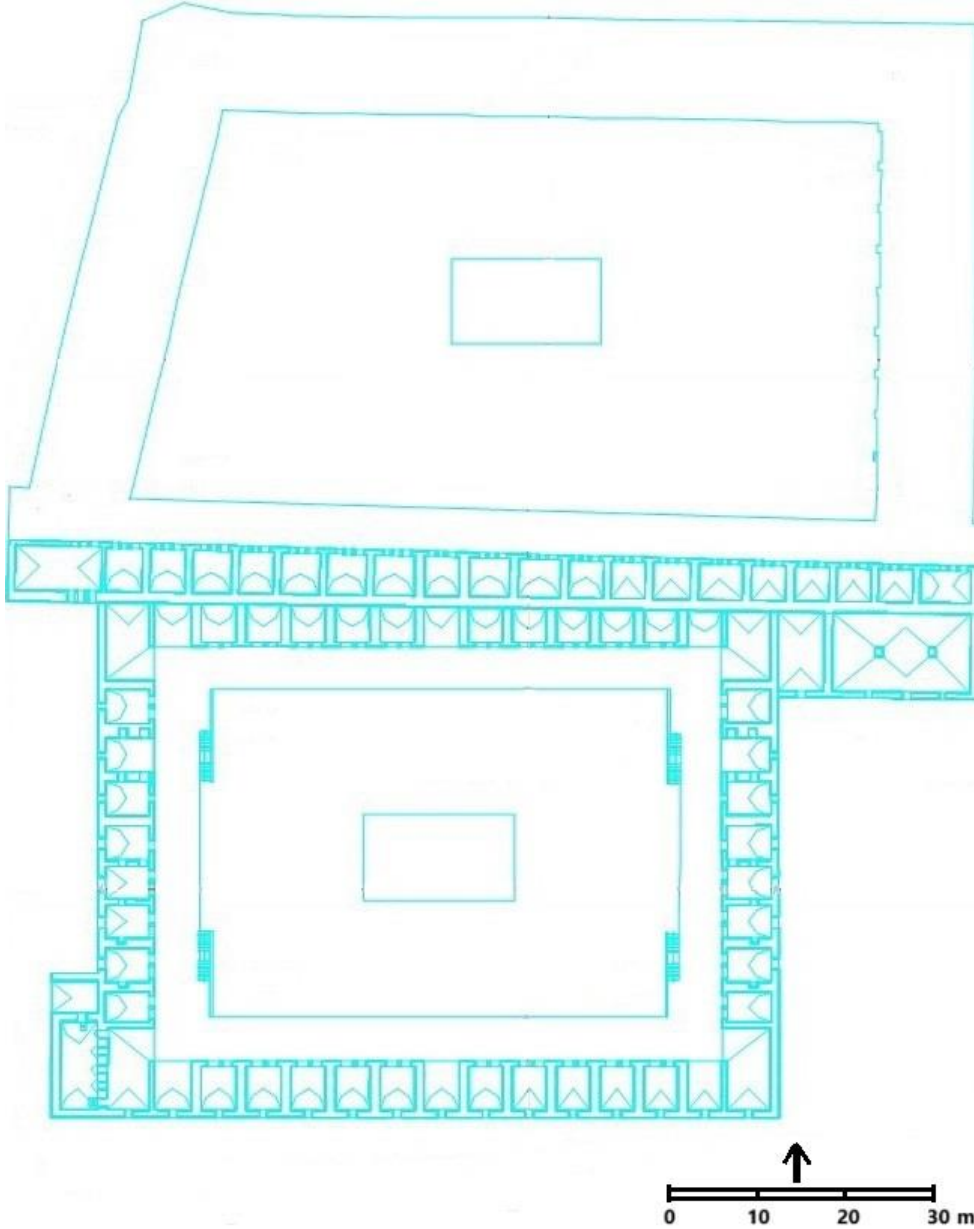
Res. 27: Güney avlunun kuzey duvarı ve rampa olarak kullanılan birim

Restitüsyona yönelik sorunlardan bir diğeri kuzeydeki avlunun güney kanadının doğu kısmı ile güneydeki avlunun kuzey kanadının batı kısmının düzenlemesidir. Bu alanların planlarının çizilmesinde kazı verileri kullanılmış, mekânların yerleştirilmesinde uyum ve plan bütünlüğüne dikkat edilmiştir.

Restitüsyona yönelik önemli sorunların bir diğeri ikinci kat meselesidir. Yapının kuzey avlusunun güney kanadının iki katlı olduğu 1903 tarihi seyahatnamedeki fotoğrafta kesin olarak tespit edilmektedir. İkinci kattaki odalar daha dar tutularak önlerinde güney avlunun batı kanadında olduğu gibi bir teras oluşturulmuştur. Avlunun batı, doğu ve kuzey kanatları üzerinde ikinci kat olduğuna dair hiçbir arkeolojik ve görsel veri tespit edilememiştir. Dolayısıyla kuzey avlunun kuzey, batı ve doğu kanatları tek katlıdır. Güney avlunun çevresindeki birimlerin iki katlı olduğu hem batı kanadın mevcut durumundan, hem de Abdülhamid albümlerinde bulunan fotoğraftan anlaşılmaktadır. Restitüsyon önerisinde batı kanattaki ikinci kat esas alınmış ve buna göre bir düzenleme yapılmıştır. Güney avlunun güneyi günümüzde iki katlıdır. Ancak buradaki ikinci katın yapının sonraki bir evresine ait olduğu malzeme ve teknik özelliklerin yanı sıra plan şemasından da anlaşılmaktadır

Çiz. 3: Yapının II. evresi, zemin kat restitüsyon planı

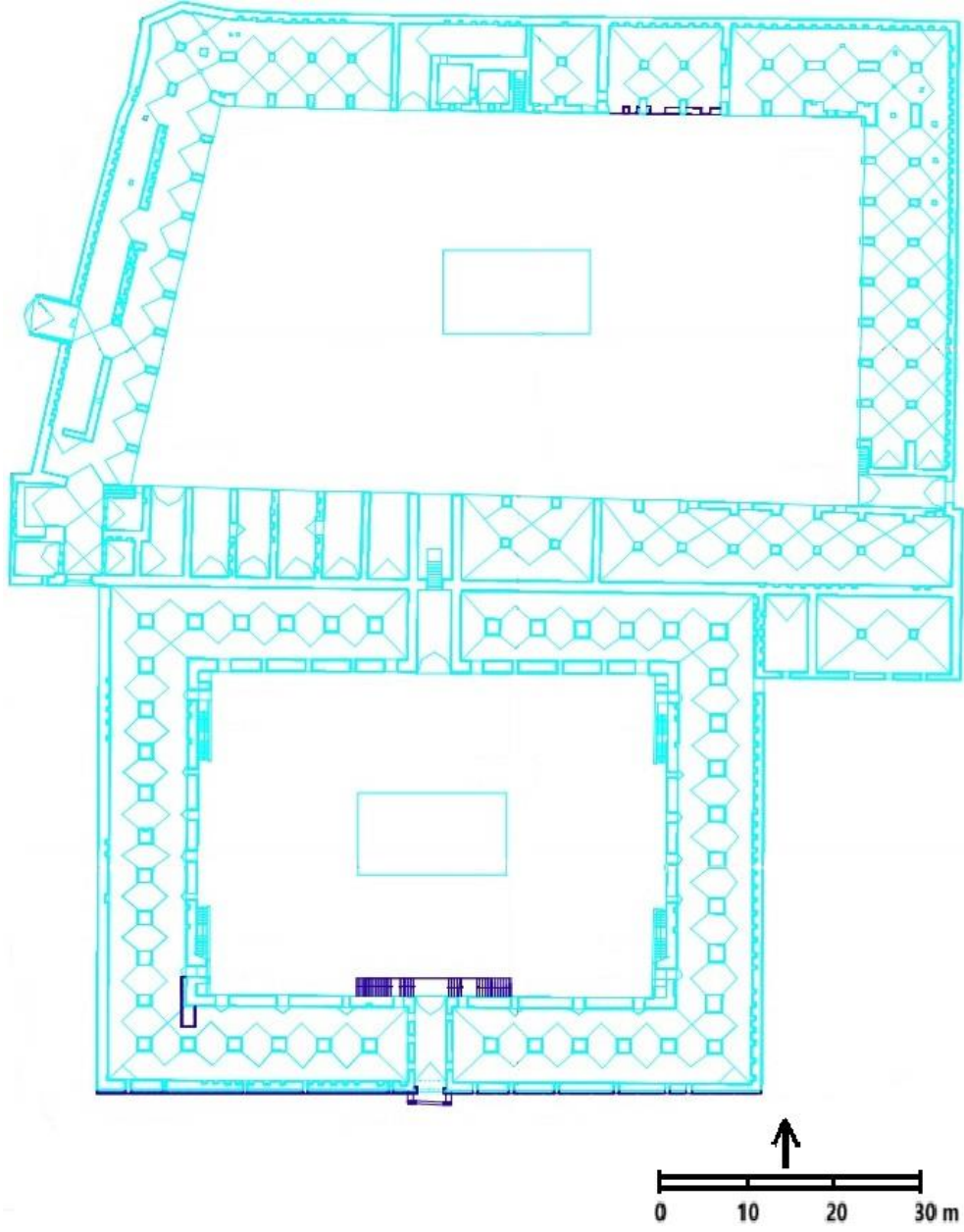

Çiz. 4: Yapının II. evresi, üst kat restitüsyon planı

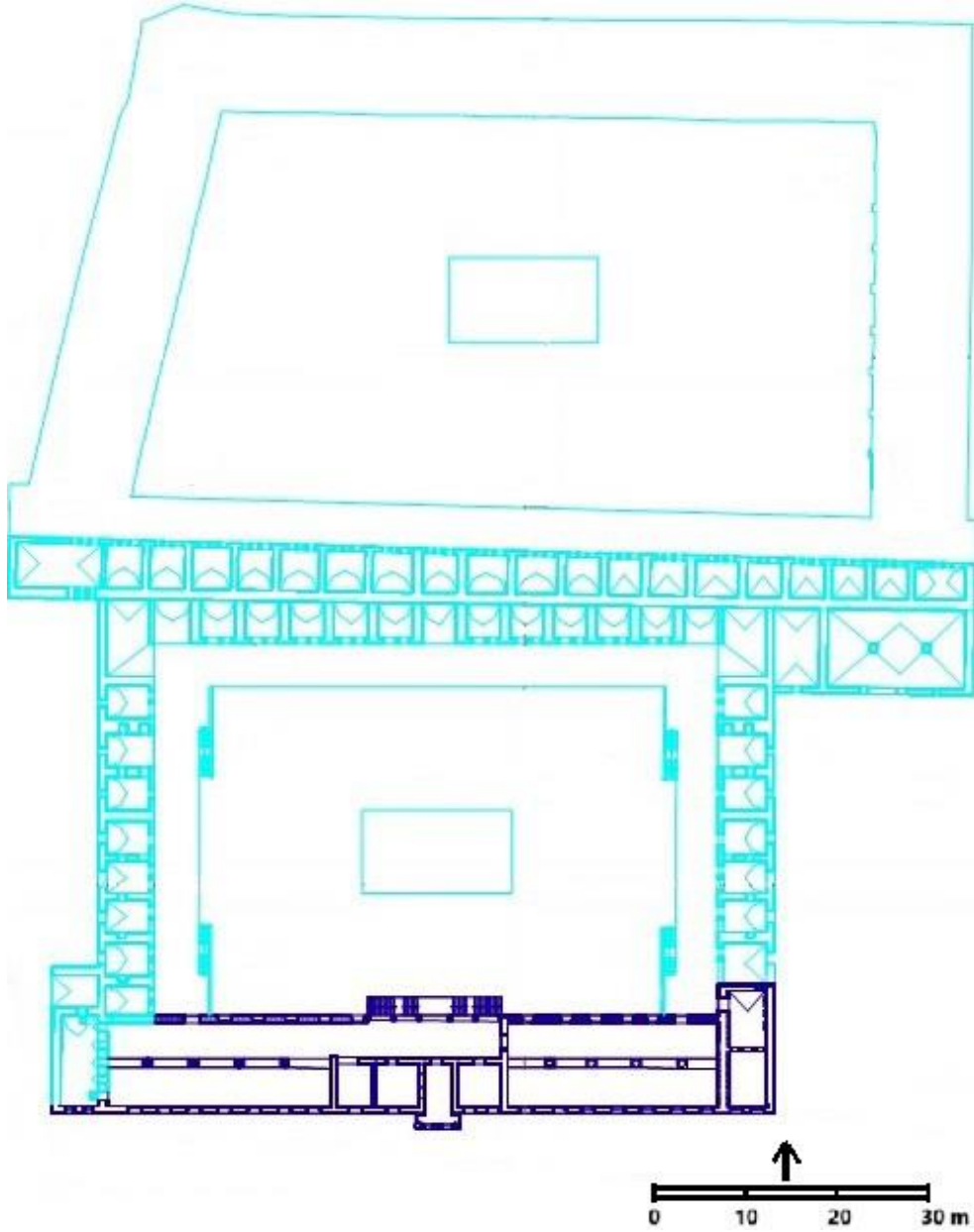
6.3. III. Evre (1893 ve Öncesi)

Yapının III. evresinde güney avlunun güney kanadındaki değişiklikleri içermektedir. Bu değişimlerden ilki yapının 1833 yılındaki üst kat planının tamamen değiştirilerek iki bölümlü olarak yeniden inşa edilmesidir. Bu evrede üst kata çıkış için güney kanadın kuzey duvarının orta kısmına iki yönlü bir merdiven eklenmiştir. Bu evrede yapının ön cephesinin de değiştirildiği özellikle pencere boyutları ile üslup farklılığından anlaşılmaktadır. Muhtemelen üst kat yapılırken cephe yenilenmiş, girişin önüne cephe duvarından çıkıntılı ve iki katlı bir taç kapı eklenmiştir. Yapının kuzey avlusunun kuzeyindeki tonozlu birimlerden doğudan 4, 5 ve 6. birimin önünün de bu evrede kapatıldığı itinalı işçilik ve malzeme teknik özelliklerden anlaşılmaktadır.

Yapının III. evresinin tarihlenmesi için elimizdeki tek veri Sultan II. Abdülhamid Albümleri içerisinde yer alan fotoğraftır. Fotoğrafın çekim tarihi bilinmemektedir. Ancak albümler 1880-1893 yılları arasında çekilen fotoğrafları kapsamaktadır. Bu nedenle III. evre için önerebileceğimiz en son tarih 1893 ve öncesidir (Çiz. 5-6).

Çiz. 5: Yapının III. evresi, zemin kat restitüsyon planı

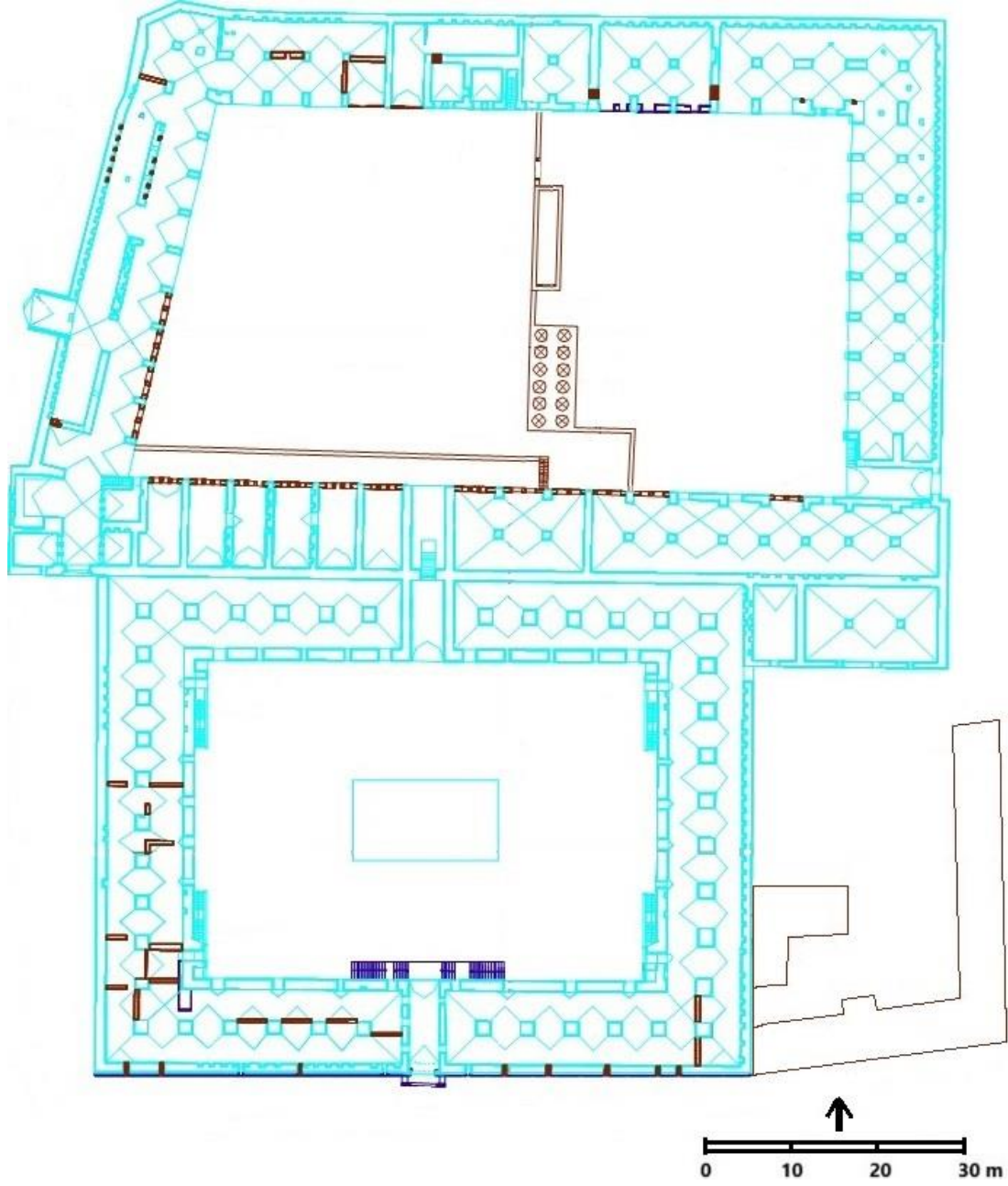

Çiz. 6: Yapının III. evresi, üst kat restitüsyon planı

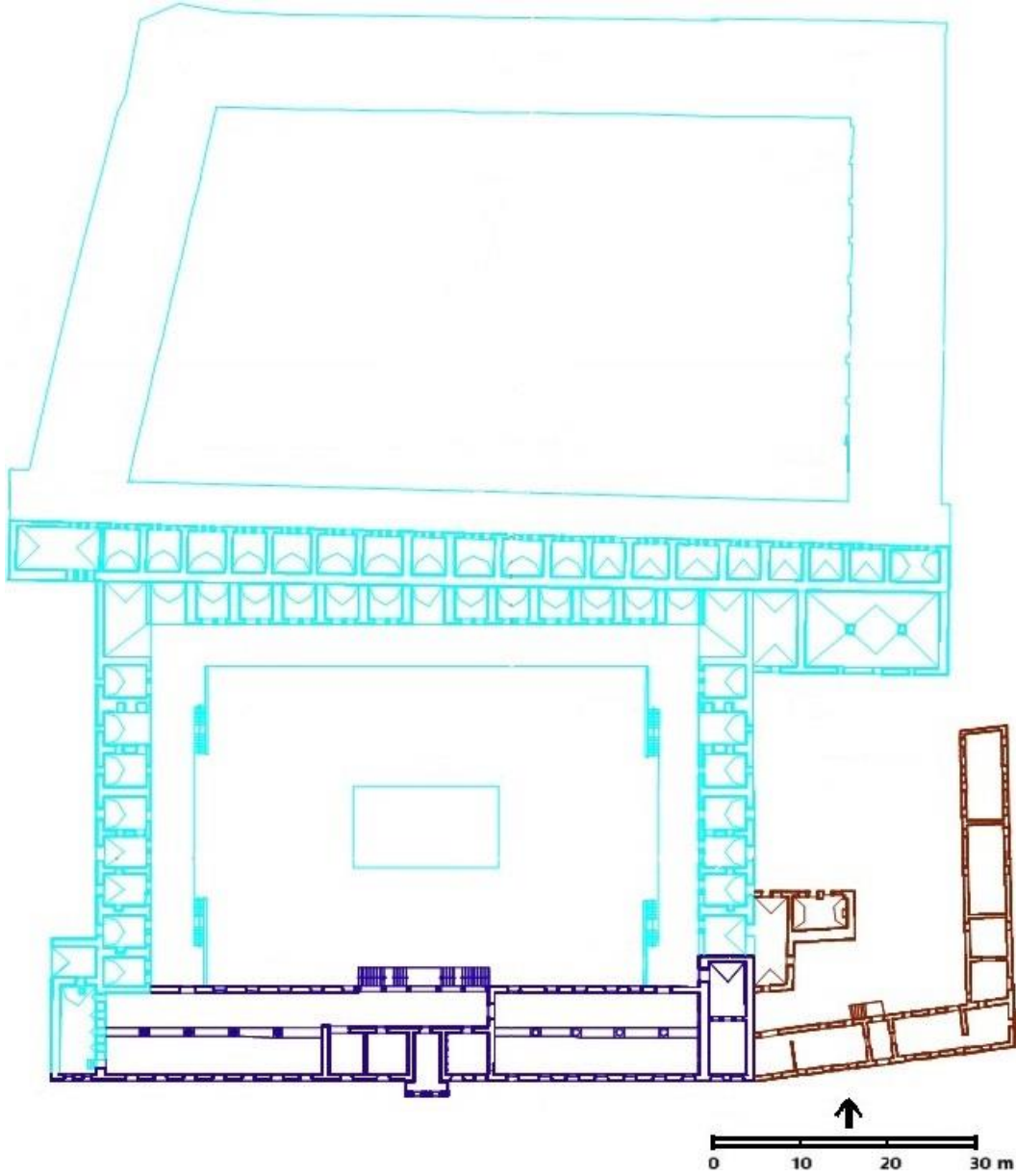
6.4. IV. Evre: 1893 sonrası-20. Yüzyılın İlk Çeyreği

Bu evre yapının Alman Yetimhanesi olarak kullanıldığı yılları kapsamaktadır. Bu evrede kuzey avlusunun doğu ve kuzey kanatlarındaki tonozlu kısımlarının kapatılarak kapalı mekânlara dönüştürüldüğü 1903 tarihli fotoğraftan anlaşılmaktadır. Kuzeydeki avluya banyolar, havuz ve üst kata çıkışı sağlayan merdivenler inşa edilmiştir. Banyolar ve havuzun hizadaki bir duvarla avlu ikiye ayrılmış, bir taraf kızlara diğer tarafın ise erkelere tahsis edilmiştir. Yapının diğer kısımlarında yapılan bazı küçük onarımların da bu evreye ait olduğu düşünülmektedir.

Bu evrenin en önemli eklemesi yapının doğusuna eklenen mekânlardır. Bu mekânların güney duvarındaki farklı cephe tasarımı ve bezeme anlayışı ile örtüsünde kullanılan demir profiller eklemenin 20. yüzyılın başlarında yapıldığını göstermektedir. Bu eklerin 20. yüzyılın başında eklendiğine dair diğer bir veri ise 1893 tarihli fotoğrafta ek yapının gözükmemesidir (Çiz. 7-8).

Çiz. 7: Yapının IV. evresi, zemin kat restitüsyon planı

Çiz. 8: Yapının IV. evresi, zemin kat restitüsyon planı

Yapı Yetimhane olarak kullanılmasından sonra 1960'lı yıllarda terk edilmesine kadar tekrar kışla olarak kullanılmıştır. Yapı askeri birliklerin tahliyesinden sonra bir daha kullanılmamıştır. Günümüzde yapılan çalışmalarla otel olarak kullanılarak koruma altına alınmaya çalışılmaktadır.

7. Sonuç

Yukarıda sunulan veriler ışığında yaptığımız tarihleme ve restitüsyon önerisi şöyle özetlenebilir (Çiz. 9).

I. Evre (1833 öncesi)

Yapının kitabesinde yapının yerinde askeri nitelikte bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. İnşa tarihi ve planını bilmediğimiz bu yapı ilk evreyi oluşturmaktadır.

II. Evre (1833)

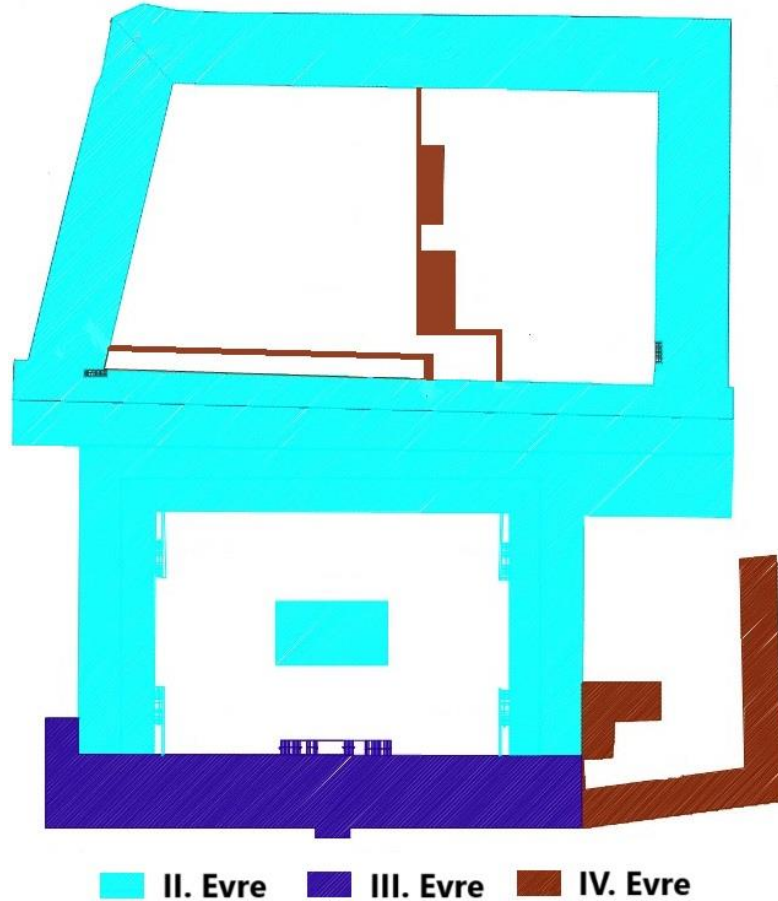
Kuzey avlunun batı kapısı üzerindeki kitabesine göre yapı 1833 yeniden inşa edilmiştir. Yapının günümüze ulaşan kısımlarının önemli bir bölümü bu evreye aittir.

III. Evre (1893 ve Öncesi)

Yapının güney cephesinin güney kanadında değişiklikler yapılmış ve cephe yeniden düzenlenmiştir. Bu evrenin 1893 yılından önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

IV. Evre (1893-20. yüzyılın ilk çeyreği)

Yapının yetimhaneye dönüştürüldüğü ve doğusuna yeni bir birimin eklendiği evredir. İşlev değişikliği için en son önerilebilecek tarih 1903'tür. Eklenme için ise kesin bir tarih tespiti yapılamamakla birlikte yüzyılın başları en uygun tarihtir.

Çiz. 9: Yapı evreleri

Yazarların Katkısı / Author Contributions: Çalışmaya; Yazar 1: % 50, Yazar 2: % 50 oranında katkı sağlamıştır. / To work; Author 1: 50%, Author 2: 50% contributed to the study.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The authors declare no conflict of interest.

Kaynakça

Çadırcı, M. 1963, "Anadolu'da Redif Askerî Teşkilatının Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, 63-75.

Karakaş, M, 2012, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa il Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya.

Kürkçüoğlu, A. C. 2009, *Yıldız Albümleri'nde Urfa*, Harran üniversitesi Yayınları, Ankara.

- Kürkçüoğlu, A. C. 2002, “Şanlıurfa Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış”, *Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir*, (Haz. A. Cihat Kürkçüoğlu-Müslüm Akalın-S. Sabri Kürkçüoğlu-Selahaddin E. Güler), Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara, 67-98.
- Kürkçüoğlu, A. C. 2011, “Şanlıurfa Hanları”, *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, 8-10.
- Lepsius, J. 1903, *Ex Oriente Lux. Jahrbuch der Deutschen Orient=Mission*, Berlin.
- Özcan, A. 1994, “Deli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, İstanbul, 132-135.
- Özcan, A. 2007, “Redif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul, 524-526.
- Özgen, M. M. 2016, *Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Redif Binaları*, İstanbul.
- Özme, A. 2002, *Urfa (Ruha) Şehriçi Hanları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. 1993, “Deli”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 3, İstanbul, 516-517.
- URL 1: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>
- Url 2: <https://earth.google.com/web/@37.15742596,38.78896427,518.44196896a,429.40837025d,30.00037318y,0h,0t,0r/data=CgRCAggBOgMKATBCAggASg0I ARAB>